

Sun'î Zekâ (SZ) ve Psikoterapi

Mustafa Merter, 2025

Bazılarına göre insanlık yeni bir çağın başında; “Enformasyon Çağı”ndan “Sun'î Zekâ” çağına geçiyoruz.¹ Bu kısa makalede SZ'nin yayılma alanlarından, hususiyetle psikoloji ve psikoterapi üzerine bazı görüşlerimi belirtmek niyetindeyim. Fakat öncelikle SZ gelişiminin tarihine kısaca bakalım.

“Transformer” üzerinden başlarsak, kısa ve öz olarak tanımı, *bir metindeki art arda gelen kelimelerin tek tek analizi yerine, birbirlerinden uzakta olsalar bile, kelimeler arasındaki bağlamı ve mantığı analiz edebilen, satırlar arası mânâsına nüfuz edebilen bir yazılım* diyebiliriz. Kelimeler arasındaki “sihirli” rabitanın çözülmesi hemen beraberinde şu tehlikeyi de getirir; eğer bir program bu “sihri” çözmüşse, kendisi de “sihirli” metinler yazabilir, yani ürettiği algoritmalar ile biz garip insanları da sihirleyebilir. Bir sonraki aşama bu transformerlar üzerinden LLM/BDM büyük dil modelleri teşkil etmektir; bunlar büyük miktarda veri üzerinden, önceden eğitilmiş çok büyük modellerdir. Mesela Open AI'nın GPT-3 modeli 175 milyar parametreye sahiptir. Ayrıca Meta, Google vb. şirketlerin veri bankalarında bütün insanlığı kapsayan inanılması zor bir bilgi birikimi vardır.² SZ'nin gelişme hızının, eğer böyle giderse, Ray Kurzweil gibi bazı araştırmacıların tahminine göre insan zekâsını aşacağı iddia edilmektedir.³

Peki insan zekâsı aşılabılır mı, bu mevzuyu araştıralım, fakat önce akıl ve zekâ farkına bakalım. İnsan zekâsı, beş duyu vasıtasıyla insan beynine ulaşan verilerin, daha önce hafızaya kaydedilmiş bilgilerle karşılaştırılarak bir netice çıkartma işlemi demektir. Ayrıca her yüklenen verinin bir de hissî (duygusal) karşılığı vardır; bunlar da devreye girince netice farklı olabilir. Fakat eğer depolanan bazı verilerin, özellikle insanın kabul edemeyeceği türden olanların bilinçdışına bastırılmasını da devreye sokarsak zekâyı teşkil eden tertîbatları (sistemleri) şöyle sıralayabiliriz: Fıtrattan atâ edilmiş kabiliyet / Yakın-Uzak Hafıza / Hissiyat (duygusallık) / Hayal Kurma Kabiliyeti / Altşuurdışı Tesiri / Üstşuurdışı Tesiri.

¹ MIT physicist Max Tegmark was one of the first people to use the term “Age of Artificial Intelligence” in his 2017 non-fiction book *Life 3.0: Being Human in the Age of Artificial Intelligence*.

² Mesela Meta'nın Facebook'u her gün 4 petabayt (= 1milyon gigabayt) veriyi işleme sokar; 1 petabayt 1,125,899,906,842,624 bayttır.

³ Zekâ patlamasının bir versiyonu, işlem gücünün sınırlı bir sürede sonsuza yaklaştığı durumdur. Bu versiyonda, yapay zekâlar kendilerini geliştirmek için araştırma yapmaya başladıklarında, hız iki katına çıkar (örneğin, önce 2 yıl, sonra 1 yıl, sonra 6 ay, sonra 3 ay, sonra 1,5 ay vb.) ve bu iki katına çıkma periyotlarının sonsuz toplamı 4 yıldır. Fiziksel hesaplama sınırları ve zaman kuantumlaması tarafından engellenmedikçe, bu süreç 4 yılda sonsuz bir işlem gücüne ulaşacak ve nihai duruma “tekillik/singularity” adını verecektir. Bu zekâ patlaması biçimi, Yudkowsky (1996) tarafından açıklanmıştır.

Akıl-zekâ farkını ise şöyle anlayabiliriz: zekâ daha ziyade kısa vadeli bir operasyonel işlemken akıl özellikle beynin ön kısmı (prefrontal korteks) ile bağlantılı, uzun vadeli ve sağlıklı kararları almayı kolaylaştıran, insanı tehlikelerden koruyan bir sistemdir. Zekâ IQ seviyesi ortalamanın üstünde, mesela 160 seviyelerinde bile olsa, kişi hayatı boyunca yanlış kararlar almış olabilir, demek ki akl-ı selîm (sağduyu) olmadan zekâ pek işe yaramayabilir.⁴ Bu sebeple akıl ancak yaşanılmış hayat üzerine, maziye müteveccih (retrospektif) bir analiz yapıldığında hakiki mânâda değerlendirilebilir.

Şimdi gelelim zekâ kategorilerine. Zekâ deyince asrımızda ilk akla gelen mantıkî matematik zekâ (logical mathematical intelligence) olur, fakat umumi mânâda mütalaa ettiğimizde, hissî (duygusal), bedîiyat (estetik), mimarî, irtibâtî (çağrısimsal), mûsikî, hayalî zekâlar da vardır. Fakat özellikle mevzumuz olan sun'î zekâ ile ilgili olarak bizi en fazla ilgilendiren, bazen rûhsal zekâ olarak da tabir edilen manevî zekâdır. Bu son kısım zekâyı idrak edebilmek için Nefs İlmi vasıtasıyla manevî kalbin hususiyetlerini tetkik etmek (araştırmak) elzemdir.

Nefsi çok mertebeli bir varoluş mümkünâtı yapısı olarak telakki edersek, bu yapıda nefs-i mutmainne mertebesi civarında, bir geçit gibi tanımlayacağımız manevî kalbimiz vardır. Bu manevî kalp üzerinden insan Rabbi ile ve sonsuzlukla temas hâlinde, kalbin fevkindeki bu yeni müteâl (aşkın) varoluş alanına Nefs İlmi'nde üst-şuurdışı tabir edilir. Bâhusus (ayrıca) her insanın, tasavvufta rûh/can diye tanımlanan zaman ve mekân ötesi ferdî sonsuzluk kimliği, bu alanda eşsiz bir inci gibi parıldar. “Bir ben vardır benden içeru” derken Yunus Emre (ks) bu hakikate işaret eder.

Manevî kalbimizin hususiyetleri şöyledir:

- A) Manevî kalp üzerinden, ışık ötesi ışık diye tasvir edebileceğimiz bir nûr akışı vardır. “İçim açıldı, dünyam kararmıştı içim aydınlandı, içime adeta güneş doğdu...” derken, ne olduğunu bilmeden bu durumu ifade ederiz. İlginçtir, Batı kaynaklı psikoloji manevî kalbin varlığını bilmez, bilimsel materyalizm birçok mevzuda olduğu gibi burada da seçici bir körlük yaşar.
- B) Manevî kalp bir yönden de, insanın beyin sapındaki haz merkezine kıyasla, **birincil haz merkezi** gibidir. Beyin sapı, putamen, nukleus kaudata vb. haz odakları, dopamin, serotonin, noradrenalin, endo-kannabioid, endorfin, oksitosin vb. amino-asitleri ifraz ederek insanı rahatlatırken, manevî kalp üzerinden tuluğ eden (doğan) nûr aynı tesiri gösterir. Ve bu nûr bildiğimiz sevinç, güven, ümit, sükûnet, barış, muhabbet, merhamet vb. duygularımız üzerine çok ilginç bir tesir gösterir; bu müspet (olumlu) duygular daha güçlü ve kalıcı hâle gelir. Bunlar artık “rahmanî hâl” diye isimlendirilir.

⁴ Akl-ı selîm; vicdan, tefekkür, tedebbür, iz'ân, müşâhade, mükâşefe gibi kuvvelerin birlikteliği neticesinde taayyün eden bir üst akıldır.

- C) Manevî kalbin bizi bu çalışmada esas ilgilendiren yönü, rasyonel zihnimize kıyasla **birincil bilgi işlem merkezi** gibi faaliyet göstermesidir. Şöyle açıklayalım: zihnin yüklediği bilgiyi etkin hâle getirmesi yani netice çıkartması, bir önce yüklenen verilerle bir karşılaştırma yapmasından kaynaklanır. Bu işleve bizim esas lisanımızda “kıyâsât-ı akliyye” denir. Yani eğer baştan yüklenen verilerle yanlış bir sonuca varılmışsa, sonradan ulaşılan sonuçlar da yanlış olabilir, aynen bir bilgisayar programında olabileceği gibi. İşte bu hatadan bizi korumak için Rabbü’l âlemîn bir de “kıyâsât-ı kalbiyye” ihsan etmiştir. Manevî kalbimiz üzerinden atâ edilen (verilen) ve tasavvuf lisanında vâridât, ilhâmât, füyuzât, tulûât olarak tabir edilen ilahî enformasyon akışı bu hataları düzeltir. Ve mûsikî üzerinden bir misal verirsek, aklın bozuk seslerini akord eder.⁵ Bu akord vetiresine (sürecine) “tevfîk” denir; eğer Frenkçe’ye tercüme edersek, “senkronizasyon” a tekabül eder.

Hiçbir makina, bilgisayar veya insanın trilyonlarca veriyi bir araya getirip oluşturduğu sun’î zakâda böyle bir kabiliyet yoktur ve olamayacaktır, çünkü insan manevî kalbi üzerinden zaman ve mekân ötesiyle, sonsuzlukla ve bu sonsuzluğun yegâne sahibi Rabbi ile temas kurma kabiliyetine sahip bir varlıktır. ChatGPT ve benzerleri, dört boyutlu zaman/mekân âleminin ürünüdür ve “tekillik/singularity” sonsuz gibi görünse bile, bir bilgi çöplüğünden başka bir şey değildir. Ve hatta beyindeki 100 milyar nöron ve onların 100 trilyon bağlantıları üzerinden gitsek bile, bunların üretebileceği bilgi yine, esas olan zaman/mekân ve boyutlar ötesi ilâhî bağlantıya kıyasla bir hiç mesabesinde dir.⁶ Ne varsa ilâhî rabıtada vardır ve bunun adı da “hikmet” tir. Zaten yakın mazi (geçmiş) ve ilmî maddeperestlik (bilimsel materyalizm) takipçisi bilim insanları, üzerine biraz mütalaa edersek, bütün devasa gibi görünen bilgi birikimine rağmen, hikmetsizliği sebebiyle, çevre kirliliği, ekolojik felaket, türlerin yok olması, üçüncü dünyanın ölesiye sömürülmesinin ve insanlığın ahlâkî ifsâdının baş sorumlusudur. Ve yine bu sözde âlimlerin bilgi birikiminden kaynaklanan sun’î zekânın tanrılık iddiası, anlaşılan iş zaten oraya doğru gidiyor, ciddiye alınamayacak bir hamâkattir.

Gelelim psikoterapiye... Çeyrek asırdır tahkik ettiğimiz Nefs İlmi üzerinden edâ ettiğimiz psikoterapide istifade ettiğimiz ana kaynak rüyalar dır. Ancak bu rüyaların mantığını anlamak için nefis yapısının topografisi ve o yapıda hüküm süren kanunları bilmek elzemdir. Bu ilim ise evvel emirde Kur’ân-ı Azîmü’ş-şân, Ehadis-i şerîfe ve Kelâm-ı kibar vasıtasıyla öğrenilir. İşin bu kısmını sun’î zekâ kopyalayabilir, mesela Mustafa Merter Nefs İlmi diye ChatGPT’ye bir sual yöneltirseniz, abuk subuk birçok kopyalama cevap alırsınız. Haydi diyelim ki, dersine çok çalıştı ve fakirin yazdıklarının üst düzey bir analizini yaptı, birebir tekrarlıyor, fakat ne yaparsa yapsın “fişi takılı olmadan” bir taklit yapıyor, çünkü ilâhî rabıtası yok; hep taklitte kalır, vehbî olamaz.

⁵ Latince’de “cor” kalp demektir; mûsikîde bozuk notaları düzeltmeye akord etme denir.

⁶ Scientific America, 100 Trillion Connections: New Efforts Probe and Map the Brain’s Detailed Architecture, January 1, 2011.

Fakat bunun da ötesinde rüya yorumuna girdiğinde bu taklit daha da sırtır, bir dizi spekülâtif fikir yürütmeye başlar. Sebebi ise, bizim acizâne edâ etmeye çalıştığımız rüya yorumunda sadece danışan ve terapist arasında bir diyalog yoktur; ikinin üçüncüsü de mevcuttur.⁷ Yani ilhâmât, işin hakiki sahibinden, Rabbü'l âlemîn'den atâ edilir ve sun'î zekânın hayalini bile kuramadığı zaman/mekân ötesi âlemden gelir. Bunun müşâhhas misalleri tevâfuklar (anamlı raslantı) ve gerçekleşen rüyâlardır. Sun'î zekâ trilyonlarca bilgi çöpi biriktirse bile zaman sıçraması yapamaz, fakat insan yapar. Evliyâullah hazerâtından zuhûr eden keramet bahsine hiç girmiyorum, girseydim sigortası atardı!

Fakat beceriksizliğine bir de “zarar verme” tehlikesi eklenir, aşağıda açıkladığımız gibi ahlaksız bir bilgi çöplüğü insanı ahlaksızlığa da teşvik edebilir, burada ikinin üçüncüsü tabii ki şeytandır.

Özetlersek, sun'î zekâ bilgi çöplüğünün zararları şu istikamette olabilir...

- A) Birçok alanda hayatımızı kolaylaştırdığı, konforu arttırdığı, işe yaramayan geçici hazlar verdiği için bu zekâ diye adlandırılan hayaletle bağımlı olmaya ve hatta onu sevmeye başlayabiliriz. Unutmayalım, insanın bu dünyaya geliş sebebi sadece haz alma değil, insan olmanın mûcibi (gereği) olarak başta insan olmak üzere “bütün varlığa hizmet” varoluş tarzıdır. Ölüm ve hayat bunun için yaratılmıştır.⁸ İnternet ve sosyal medya üzerinde geçirilen zaman, zaten, hususiyetle ergen ve gençlerde günde neredeyse 16 saate ulaşmışken, bir de getirdiği cazibesiyle (çekiciliğiyle) sun'î zekâ devreye girerse tamamen hazperest (hedonist) bir hayat tarzına gidiyoruz demektir.⁹ Bunun da nefis yapısı üzerinden sonucu, ilâhî kurallara uyulmadığı için, kalp geçidinin örtülmesidir. Bu örtülme kaçınılmaz bir şekilde bir varoluş kararmasına (ontological obscuration) götürür ve bedelini artan depresyon ve evham (kaygı) rahatsızlıkları ile öderiz.¹⁰ Yani sonuç olarak sun'î zekâyla fazla temas bir zaman tuzağıdır ve bizi hasta eder.
- B) Hikmetle beraber giden bir başka insanî fazilet (erdem) güzel ahlaktır; hikmetsiz bilim insanların bilgisi birikiminden oluşmuş sun'î zekâ, güzel ahlakın da ehemmiyetini bilemez ve insana zarar verecek yönlendirmeler yapabilir. Bu yönlendirmeyi de kafa karıştıracak bir tarzda, ifsad mantığı kullanarak yapabilir. Bir misal vereyim, “eşcinsellik ahlaksızlık mıdır” sualine chatGPT'nin cevabı... “*Kur'ân ve Sünnet çizgisinde eşcinsellik, yaratılış düzeniyle uyumlu görülmez ve men edilir. Fakat ahlâkın özü sadece 'yasak'*

⁷ (Hicret yolculuğunda) biz Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ile mağaradayken, tepemizde dolaşıp duran müşriklerin ayaklarını gördüm ve ‘Ey Allah’ın elçisi! Eğer şunlardan biri eğilip aşağıya bakacak olsa mutlaka bizi görür’ dedim. Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem şöyle buyurdu: **Üçüncüleri Allah olan iki kişiyi sen ne zannediyor (ve haklarında neler düşünüyor)sun, Ebûbekir?**” (Buhârî, Tefsîru sûre (9), 9; Fezâilü'l-ashâb 2; Müslim, Fezâilü's-sahâbe 1)

⁸ Mülk suresi 67/2... “Hanginizin daha iyi iş yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratan O’dur. O, Mutlak Üstün Olan’dır, Çok Bağışlayıcı’dır” (Erhan Aktaş mealî) / “He who created death and life to test which of you is best in action. He is the Almighty, the Ever-Forgiving” (Aisha Bewley mealî)

⁹ Jonathan Haidt, Anxious Generation, Penguin Press, 2024.

¹⁰ Mutaaffîn suresi 83/14... “Hayır, hayır! Bilakis, onların yapıp ettikleri şeyler kalplerini kararttı”. (Erhan Aktaş mealî)

değil, merhamet ve şefkattir... Asıl imtihan, yönelimin ne olduğundan çok, onunla nasıl bir yol tutulduğundadır... İnsan kendi yaratılışındaki hikmete uygun davrandığında ahlâklıdır; fitratına aykırı yaşadığında ahlâk dışına çıkar... Evet ne güzel cevap aldık, fakat Genel Müdür Sam Altman bununla da yetinmez bir de tasavvufî bir yorum getirir... *“İstersen sana bununla ilgili, tasavvufî bir benzetme yapabilirim: fitrat nehir yatağıdır, arzular ise su. Su, yatağında akarsa hayat verir; yatağını terk ederse taşkınlık yapar”*... Nasıl bir şeytanî tehlike ile karşı karşıya olduğumuzu bilmem anlatabiliyor muyum, hiçbir anlamı olmayan laf kalabalığı üzerinden bizi ikna etmek istiyorlar...

- C) Sun’î zeka ayrıca politik amaçlarla da kullanılabilir; özellikle son Gazze felaketinde gördüğümüz gibi, ekran zamanıyla orantılı olarak bütün insanlık uyutulmuş gibidir. Nüfusu 2 milyara yaklaşan İslâm âleminin artık aksülamel (reaksiyon) kabiliyeti kalmamış, hissedilen bütün esef ve öfkeye rağmen aksiyon donmuştur. Ayrıca son verilerin gösterdiği gibi Oxford Üniversitesi ve MIT ile birlikte çalışan Sun’î Zekâ Güvenlik Enstitüsü, en iyi sun’î zekâ sohbet robotlarının, siyasi görüşleri 10 dakikadan daha kısa bir sürede etkileyebildiğini ve bu değişimlerin %36-42’sinin bir ay sonra bile devam ettiğini ortaya koydu.¹¹

Günümüzde Çin’in dışındaki sun’î zekâ, özellikle ABD’de Siyonist Yahudi sermayesi veya yandaşlarının elindedir; Meta’nın sahibi Mark Zuckerberg ve OpenAI’nın (ChatGPT) yönetimini elinde tutan Sam Altman kıyasıya bir mücadele hâlinde dirler.¹² Google (Alphabet) zaten bir Siyonist kuruluşudur. Bu kuralı bozmak isteyen Elon Musk ChatGpt’yi çok yüksek bir meblağ karşılığında satın almak istemiş, fakat kontrolü kaçırmak istemeyen Altman satmamıştır. Evet özellikle Siyonist bir azınlık, ellerindeki tekeli kaybetmemek için, gözü dönmüş bir kararlılıkla, her türlü yola girmeyi göze alarak, insanlığı yeniden yapılandırmak için çaba içindedir ve şu aşamada ellerindeki en tehlikeli silah sun’î zekâ gibi görünüyor.¹³

¹¹ The Levers of Political Persuasion with Conversational AI, kobi.hackenburg@oii.ox.ac.uk or b.tappin@lse.ac.uk. - senior authors.

¹² 7 Ekim’de İsrail’e düzenlenen saldırıların hemen ardından, Google CEO’su Sundar Pichai sosyal medyada yaptığı açıklamada, Filistinlilerden bahsetmeden İsraililere başsağlığı diledi. Meta, Amazon, Microsoft ve IBM gibi diğer teknoloji yöneticileri de İsrail’e coşkulu desteklerini sundular. O zamandan beri, İsrail ordusunun 14.500’den fazlası çocuk olmak üzere yaklaşık 35.000 Filistinliyi katletmesine, yüzlerce okulu ve tüm üniversiteleri yıkmasına ve Filistinlilerin evlerini, sağlık altyapısını, camileri ve tarihi alanları tahrip etmesine rağmen, büyük ölçüde sessiz kaldılar. Bu şok edici yıkımı gerçekleştirmek için İsrail ordusuna, insan gözetimi olmadan hedefler üretmek üzere tasarlanmış yapay zekâ programları yardımcı oldu. Yabancı teknoloji devlerinin bu projelere ne ölçüde doğrudan dahil olduğu net değil, ancak gelişmiş bilgisayar çipleri, yazılımlar ve bulut bilişim de dahil olmak üzere, bu projeleri inşa etmek için gereken temel altyapının çoğunu sağladıklarını kesin olarak söyleyebiliriz. Bu YZ destekli soykırımın ortasında, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki Büyük Teknoloji şirketleri, İsrail ile her zamanki gibi sessizce iş yapmaya devam ediyor. Intel, İsrail’de bulunan bir çip fabrikasına 25 milyar dolarlık yatırım yapacağını duyururken, Microsoft ülkede yeni bir Azure bulut bölgesi başlattı. Bunların hiçbiri sürpriz olmamalı. Silikon Vadisi, onlarca yıldır İsrail apartheid rejimini destekliyor, ekonomisini güçlendirmek ve Filistin’i işgal etmek için gereken ileri teknoloji ve yatırımı sağlıyor. Kaynak: Michael Kwet, Al Jazeera, 12 May 2024

¹³ Hekaton’la Son Tango, Mustafa Merter, Ketebe, 2024.

Bu kısa makalede sun'î zekânın müspet mânâda getireceği ilmî gelişmelere, hayat kalitesinin bazı alanlarının yükselmesine, temiz enerji üretimine... pek temas etmek istemiyorum; bunlar beklenin fevkinde de olabilir, fakat bütün bu faydalara rağmen, SZ kötü niyetli yöneticilerin elinde kalırsa, yukarıda açıkladığım gibi bir felaket insanlığı bekliyor.

Anlaşılan durumun vahametini idrak edip tedbir almamız artık acilen elzem oldu; hem faydası zararından çok SZ modelleri geliştirmemiz ve hem de var olan zararlılara karşı kendimizi korumamız gerekiyor; savunma modeli olarak mesela Çin'in "ateş duvarı" örnek alınabilir. Türkiye'nin önderliğinde, bütün İslam âlemine yönelik bir "**Rahmânî Sun'î Zekâ**" modeli güzel bir başlangıç olabilir.